

ԿՐԹՈՒԹԵԱՆ ԲԱՐԵԿԱՄՆԵՐՈՒՆ

« Հացէն վերջ կտրուիսնր ժողովուրդի մը
սուաչին պէտքն է : »

ՀԱՄԱՌՕՏ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

ԵՒ

ԸՆԴԱՐՁԱԿՄԱՆ ԾՐԱԳԻՐ

ԼՕԶԱՆԻ ՀԱՅ. ԿՐԹԱՐԱՆԻՆ

ԿԱՐԵՒՈՐ ԱՌԱՋԱՐԿ ՄԸ

373

L-71

1907

ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ

MAR 2010

373
 103
 12-71
 12.11.07
 187607

ԿՐԹՈՒԹԵԱՆ ԲԱՐԵԿԱՄՆԵՐՈՒՆ

« Հացէն վեջ կրուսիւնը ժողովուրդի մը առաջին պէտքն է :

370
 2216-ՆԱ

ՀԱՄԱՌՕՏ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ
 ԵՒ

ԸՆԴԱՐՁԱԿՄԱՆ ԾՐԱԳԻՐ

1.02.Ա.ՆԻ ՀԱՅ. ԿՐԹՈՒԹԵԱՆ

ԿԱՐԵԻՈՐ ԱՌԱՋԱՐԿ ՍԸ

1004
 15602

1907
 ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՏՊԱՐԱՆ

ԿՐԹՈՒԹԵԱՆ ԲԱՐԵԿԱՄՆԵՐՈՒՆ

“Հացէն վերջ կրթութիւնը ժողովուրդի մը
առաջին պէտքն է”:

ՃԻՇԴ 15 տարի առաջ, երբ այս տողերը գրողը Պոլսոյ Պէրպէրեան Վարժարանին վերջին միացեալ դասարանին կ'աշակերտէր, դպրոցին յաւէտ ողջացեալ մեծանուն Հիմնադրատնօրէնը, Տիար Ռ. Յ. Պէրպէրեան, անգամ մը շարագրութեան նիւթ տուաւ հետեւեալը՝ իրեն: Ասով կ'ուզէր իմանալ իր ապագայ շրջանաւարտներուն կեանքի ծրագիրը, եթէ ունէին անոնք ծրագիր մը, ի հարկին զայն քաջալերելու կամ ուղղելու համար:

Կեանքի այլազան ծրագիրներ պարզուած էին շարագրութեան տետրակներուն մէջ այդ իրենց վերնագրին տակ, ծրագիրներ որոնց ոմանք շատ կարճատեւ ժամանակամիջոց մը կ'ընդգրկէին, հաւանականաբար գրողներուն շատ դեռատի ըլլալուն, հետեւաբար իրենց ապագայ գործունէութեան մասին տակաւին ըջօրէն խորհրդածած չըլլալուն պատճառաւ:

Տղերուս հեղինակը, դասարանին միակ հեռուէն եկած գաւառացի աշակերտը, հետեւաբար բաւական տարիքուորը, ինքն ալ ներկայացուցած էր իր իրենց, իր կեանքի ծրագիրը, որուն իրագործման կ'հետապնդէր արդէն իսկ: Վեր առնելով նորածին մանուկ մը, քայլ առ քայլ հետեւած էր անոր կեանքի ամբողջ տեղութեանը: Այդ մանուկը նահապետական բարի և կրթասէր ընտանիքի մը սիրազեղ մթնոլորտին մէջ մեծնալով յաջողութեամբ աւարտած էր իր ծննդավայրին մէջ նախնական կրթութիւնը, Պոլիս գալով երկրորդական լուրջ կրթութիւն ևս ստացած էր ու եւրոպական համալսարանի մը մէջ կատարելագործած էր իր ուսումը ու տիրացած՝ մասնագիտութեան մը, այսպիսով թէ՛ տեսականօրէն և թէ՛ գործնականօրէն կարելիին չափ լաւ պատրաստուած էր մանկութենէ ի վեր սիրած արուեստին, արուեստներու ամենէն սրբազանին և դժուարին, այն է կրթութեան գործին: Ու վերագառնալով իր ծննդավայրը հաստատած էր հոն կրթական տաճար մը,

լուսոյ վառարան մը գաւառի հայ մանկաւոյն համար: Գաւառին գրեթէ բոլոր քաղաքներն ու գիւղերը մէկ կամ աւելի աշակերտներ ղրկած էին հոն, որոնք դպրոցի շրջանը աւարտելով՝ վերադարձած էին իրենց տեղերը ու իրենց կարգին հաստատած՝ նոր դպրոցներ և եղածներուն ալ մակարդակը բարձրացուցած էին, գոհացում տալ ջանալով հայուն մարդկային և տեղական պահանջներուն: Ընտանեկան առողջ, կազդուրիչ և ազնուացուցիչ մթնոլորտ մը և գիտական լուրջ ոգի կ'աիրէին դպրոցին մէջ:

Ու այսպէս երկար տարիներ, հակառակ բազմաթիւ դժուարութիւններու, լուիկ մնջիկ գործելէ, լրջօրէն պատրաստուած աշակերտներու մեծկակ խումբ մը հասցնելէ վերջ, իր ընտանիքին ու աշակերտներուն խանդավառութեամբ և ղինք ձանձղողներուն համակրանքովը շրջապատուած, իրովսանն իր սիրելի Ագգին օգտակար եղած և իր սիրած գործին շարունակութիւնը կատարելապէս ապահոված ըլլալու գոհունակութիւնը սրտին մէջ, իջած էր իր նախնեաց պաշտելի հողին ծոցը:

Տիար Պէրպէրեան իր հաւանութիւնը յայտնած էր բարձրագոյն թիւով, ու դասարանին մէջ ալ շարադրութիւնը կարդալով քաջալերիչ խօսքեր ուղղեց անոր հեղինակին:

Գմծիծաղով մը քնահատեց սակայն վերջին սողը, ուր հեղինակը ի նկատի առնելով տիրող պայմանները՝ համոզուած որ իր փայփայած ծրագրին իրագործումը աւելի դիւրաւ կարելի պիտի ըլլար սքեմի մը շուքին տակ, աւելցուցած էր՝ «ամուսնութիւն Եկեղեցւոյ հետ» խօսքը, որ թէ՛ իր ընկերներուն ու դասատուներուն և թէ՛ պոլսական մամուլին մէջ «վարդապետ» մականունը տուաւ իրեն բաւական երկար ատեն:

Ահա՛ այն ծրագիրը որ 15 տարի առաջ մանրամասնօրէն գծած, կեանքիս նպատակն էի ըրած, և որուն իրագործման կ'հետապնդէի արդէն իսկ:

Սրդարեւ ծննդավայրիս, Սեբաստիոյ մէջ նախնական և բարձրագոյն նախնական կրթութիւնս առած ու մի քանի տարի ալ օգնական ուսուցչի պաշտօնը վարած ըլլալով երկրորդական ուսումն կ'ստանայի Պոլսոյ մէջ, միշտ դասախօսելով: Տիար Պէրպէրեան ընկերներէս և ուրիշ դասարաններէ մասնաւոր պատրաստութեան պէտք ունեցողները ինձ կ'յանձնէր:

Շրջանաւարտ եղած տարիս, 1894 ին, վկայականներու բաշխման հանդէսէն շաբաթ մ'առաջ, Տիար Պէրպէրեան ինձ յայտնեց որ Ռոտոսթոյէն երկսեռ վարժարաններուն համար տնօրէն, իսկ Վանէն ալ ուսուցիչ կ'ուզէին իրմէն. առաջարկեց ինձ այդ տեղերը, աւելցնելով որ եթէ ատենը չընդունիմ կրնամ դպրոցը մնալ ներքին դաստիարակի պաշտօնով: Սեբաստիոյ ծերունազարդ առաջնորդն ալ գրած է որ Սեբաստիա վերադառնամ, պատասխանեցի. ու դպրոց մը կառավարելու հասունութիւնը մէջս չգգալս յայտնելով, սիրով ընդունեցի ներքին դաստիարակի պաշտօնը: Թէև նիւթական պայմանները իրարմէ անհամեմատ տարբեր էին, — Տ. Պէրպէրեան ինձ պիտի վճարէր Ռոտոսթոյէններուն վճարածին մէկ վեցերորդէն ալ քիչ—սակայն ընտրած պաշտօնս թէ՛ ինձ փորձառութիւն պիտի տար և թէ կարելի պիտի ընէր փայփայած ծրագրիս իրագործման շարունակութիւնը:

Իբր երկու տարի շարունակեցի պաշտօնս իր իսկ առաջնորդութեան տակ:

Երբ Պոլսոյ տխուր դէպքերէն ետք Տ. Պէրպէրեան, յանձնելով դպրոցը երեք դասատուներէ բաղկացած մասնախումբի մը, ծննդի կրթարան մը հաստատեց, որուն առաջին աշակերտներն եղան իր հետ մեկնող մէկ քանի նախկին աշակերտները, ընդհանուր հսկողի և բարձրագոյն կարգերուն գիտութեան և մաթեմատիքի դասախօսի պաշտօնով Պոլիս մնացի վեց ամիս ալ այսինքն մինչև որ Տ. Պէրպէրեանէ կանչուեցայ ծննդի իբրև աջակից իրեն:

Մեծերու և փոքրերու երկու բաժին ունէր ծննդի կրթարանը: Տ. Պէրպէրեան առաջին բաժինը իրեն վերապահելով, փոքրերունը ինձի յանձնեց: Բայց որովհետև մեծ և փոքր իրենց ընդհանուր կրթութեան համար տեղական դպրոցները կ'յաճախէին, ինձ կարելի եղաւ համալսարանական ուսման հետեւիլ պարապոյ ժամերուս:

Երջանիկ էի, որովհետեւ ծրագրիս մէկ էջն ալ իրականանալու վրայ էր: Ու երբ մէկ ու կէս տարի վերջը Տ. Պէրպէրեան, Պոլսոյ մէջ ըրած փոքրիկ խնայողութիւնն ալ վրայ տալով ստիպուեցաւ փակել կրթարանը և Պոլիս վերադառնալ, նախընտրեցի մնալ ծննդի և անձնական ոյժերովս վերջացնել համալսարանական ուսումնս:

Որքան որ ծրագրիս պատրաստական մասին այս վերջին

կէտն ալ իր լրացումին կ'մօտենար, այնքան նպատակիս իրագործման կերպը կ'զբաղեցնէր զիս: Գիտէի թէ, այլ ևս քաղաքական պայմանները բոլորովին փոխուած ըլլալով, անկարելի էր կրթարան մը հաստատել Սեբաստիոյ մէջ ուր սակայն տղայ հասակիս իսկ եղբօրս հետ մեր լծաղին երեխաները ժողովելով մեր տան բակը կարգաւ կ'սորվեցնէի անոնց:

Կրթական գործունէութեան երկու գլխաւոր ասպարէզ կրնայի ընտրել. կամ Պոլիս վերագառնալ տեղի տալով Տ. Պէրպէրեանի շարունակական հրաւերին իբրեւ ներքին կամ այցելու ուսուցիչ, նոյնիսկ դպրոցին գիտական տնօրէնութեան, և վարչական մասին ալ մասնակից ըլլալու պայմանաւ, և կամ եւրոպական միջավայրի մը մէջ հաստատել կրթարան մը, որուն պէտքը ամէն կողմէ մծապէս զգալի էր և է միշտ, քանի որ ո՛չ Տաճկաստանի, ոչ Պարսկաստանի, և այն ատեն ոչ ալ Կովկասի մէջ ազատ ու բանաւոր կրթութիւնը կարելի էր և է:

Այս վերջին կերպը ընտրեցի, որ, բացի տեղի փոփոխութենէն, իմ նախկին ձգտումներուս կ'համապատասխանէր:

Աւարտական քննութիւններէս վերջ մանաւանդ շատցող մասնաւոր դաստիարակութիւններէս երկու տարուան մէջ սկզբնաւորութեան համար հարկաւոր դրամագլուխը կազմած ըլլալով, կրթարանը հիմնելու ժամանակը այլևս եկած սկսիցի:

Գանուելով Զուլիգերիայի, մանկավարժութեան հայրենիքին, Ռուսոյի, Բեսթալցցիի, հայր Ժեռառի հայրենիքին մէջ, երկրի ընտրութեան մասին մտածելու պէտք չունէի: Միայն Լօզան քաղաքը թէ՛ իր դպրոցներու բազմազանութեամբը և բարեկարգ վիճակովը և թէ՛ իր առողջ կլիմայովը, անմիջապէս գիրքովը, կեանքի հանդարտութեամբը գերազանցօրէն կրթական քաղաք մ'ըլլալով, նախամեծար համարեցի ծննդիս:

* * *

1902ի յուլիս ամսուն մէջ վերջնականապէս հաստատուեցայ Լօզան ու սկսայ ձեռնարկիս նպատակն ու գոյութիւնը ծանուցանել:

Զարմանալի զուգահեռակութեամբ մը հաստատուած էի անձի մը մօտ, որու քով բնակած է եղբի, 25-30 տարի առաջ, ծանօթ մանկավարժ հանգ. Համբարձում Իսիքեճեան, նախկին տնօրէն Խասգիւղի Նուպար-Շահնազարեան⁵ վարժա-

րանին, նոյնպէս կրթարան մը հիմնելու նպատակով. բայց նիւթական դժուարութիւններ կարճ ժամանակամիջոցի մէջ ստիպել են զինքը Պոլիս վերագառնար:

Այս բոլորովին անակնկալ յայտնութիւնը և մերձեցումը որ տանտիկինը ըրաւ առաջին վայրկեանին, ուժգին կերպով շեշտեց գործին մեծ դժուարութիւնները, որը շատ մօտէն տեսնելի արդէն ծննդի Պէրպէրեան հաստատութեան մէջ, այն տեղ վարած մէկ ու կէս տարուան պաշտօնիս բերմամբ, և որոնց կատարեալ գիտակցութեամբը ձեռնարկիս որոշումը տուած էի:

Եւ արդարեւ, տրուած ըլլալով սկզբնաւորութեան ժամանակը, հեռաւորութիւնները և յօգուածներովս քիչ շատ ծանօթ միջավայրին մէջ ձեռնարկս յայտարարելու անկարելիութիւնը, յաջորդ տարին միայն լսուեցաւ առաջին և տակաւին տկար արձագանքը, որ սկսաւ բաւական զօրանալ արդէն իսկ այդ երկրորդ տարիշրջանին վերջերը:

Այդ տոնները ամուսնացած՝ ընտանիք մը կազմած ըլլալով, հետեւաբար ուրիշ ընտանեկան միջավայրի մը այլևս պէտք չունենալով, ձեռնարկը փոխադրեցի եռալարե առանձին տան մը մէջ, որը Արարատ Լեւ կոչեցի, ուր և կ'գտնուէր դեռ այժմ:

Ձեռնարկը գիտակից հայութենէն համակրանք գտաւ, հոգ չէ թէ գրեթէ միայն բարոյական, համակրութեան առաջին քայլն է այդ, իսկ անգիտակիցէն ալ՝ դժուարութիւն և խոչընդոտ: Մեր մէջ ո՞ր հասարակական գործ բոլորովին անհարկի դժուարութիւններէ ազատ մնացած է:

Վեհ. կաթողիկոսը իր 1905 մարտի կոնդակովը գործին դժուարութիւնները շեշտելով ու անոր մեծ օգտակարութիւնը մատնանշելով յարատուութիւն կը մտադէր ձեռնարկին, որը կ'անուանէր «հիմնական և արմատական դարման» մը: Ուրիշ բարձրաստիճան եկեղեցականներ և զանազան դասակարգի և խմբումի վերաբերող ծանօթ հայ, ինչպէս և օտար անձնաւորութիւններ (առ այժմ անուն չեմ տար. երբ օր մը հաստատութեանս պատմութիւնը գրեմ մանրամասնօրէն, այդ պարտքս կ'կատարեմ), այլ և այլ պարագաներու մէջ չեն զլացած իրենց միշտ բարոյական, երբեմն ալ նիւթական 1) համակրութիւնը,

1) Հիւնգ արուան մէջ Հայերի գտած մեր նիւթական անցակցութիւնը 600 գրանի կ'նստնի:

ինչ որ մեծ քաջալերութիւն մ'եղած է մեզ համար: Այս առթիւ անգամ մ'էս մեր խորին շնորհակալքը կ'յայտենք ամէնուն:

Բարձրէն եկած բարոյական քաջալերութիւնը ցածէն եկած դժուարութիւններուն յաղթանակը դիւրացուց և պիտի դիւրացնէ:

* * *

32 հայ ուսանողներ փոքր թէ մեծ, Լօզանի հայ կրթա-
րանէն, «Արարատ Լեռնէն» ներս դրին իրենց ոտները,
ոմանք իրենց կրթութիւնը ամբողջովին հաստատութեանս մէջ
ստանալու, ուրիշներ մասամբ մեզ մօտ, մասամբ ալ տեղա-
կան վարժարաններու մէջ կրթուելու նպատակով, ոմանք ալ
համալսարան յաճախելու համար ստանալով ի հարկին մաս-
նաւոր դասեր:

Ընդհանուր արդիւնքը մեր անձնապէս շուրջած բարո-
յական թէ՛ նիւթակոն զոհողութիւնները արդարացնելէ հե-
ռու է դժբախտաբար: Ճիշդ է թէ ունեցած մասնաւոր
գոհունակութիւններ և արդիւնքներ. բայց եթէ բոլորովին
անիմաստ և գոեհիկ հակառակութիւններ տեղի ունեցած չըլ-
լային, կամ գոնէ անոնց հեղինակներուն այնքան միամտօրէն
և սիրով հետևողներ գտնուած չըլլային, եղած միւսնոյն ջան-
քերն ու զոհողութիւնները այլապէս արդիւնաւոր պիտի կրնա-
յին ըլլալ: Ու շահողը միմիայն հայ կրթական գործը պիտի
ըլլար:

Ցաւօք սրտի է որ կ'ըսեմ այս, և կ'սիրեմ յուսալ որ
հակառակորդներուս բեկորներուն մէջ պիտի չգտնուի մէկը,
հայ անունին հետ հայ սիրտ մը կրող, որ կրթական գործի
մ'առջև քիչ թէ շատ արգելք եղած ըլլալու տխուր գոհու-
նակութիւնը կարենայ ունենալ:

Ցանկալի է որ ծնողներն իրենք քիչ մ'աւելի հաստատա-
կամութիւն, հեռատեսութիւն և կրթական գործէ հասկացո-
ղութիւն և ոմանք ալ ծնողական պարտաճանաչութիւն ցոյց
տալով դիւրացնեն մեր գործը:

* * *

Հինգ երկար տարիներ եւրոպական միջավայրի մը մէջ
միմիայն անձնական զոհողութիւններով կրթարան մը պահելով

ցոյց տուած ըլլալ կ'կարծեմ թէ ինչ խորին համոզումով,
անկեղծ սիրով փարած եմ 15 տարի առաջ ծրագրած իտեալիս
որուն իրականացմանը համար ոչինչ անտանելի չէ թուած,
ոչ մէկ խոչընդոտ չէ կրցած վհատեցնել և ոչ մէկ յոյժ
նպաստաւոր առաջարկ իբրև ուսուցիչ թէ իբրև քիմիագետ
չէ կրցած արգելք հանդիսանալ: Հինգ տարուան փորձը ցոյց
տուած է կարծեմ որ վարձկան մը, ուրիշ գործ չգտնելով
կրթական գործին փարող մը, և կամ ուրիշի մը յաջողու-
թենէն հրապուրուած այս տեսակ ձեռնարկի մը սկսող չեմ.
այդպիսի մէկը տարի մ'իսկ պիտի չհանդուրժէր բարոյապէս
և մանաւանդ նիւթականապէս իրմէն պահանջուած զոհաբե-
րութիւններուն:

Ճակատաբաց կերպով կարելի է ըսել, բարձրաձայն՝ թէ
Լօզանի հաստատութիւնը իր անձնական ոյժերովը կրցած ըլ-
լալով բոլորել հինգ երկար տարիներ՝ եւրոպական դժուար
միջավայրի մը մէջ, գոյութեան իրաւունք ստացած է այլևս
ու արժանի է բոլոր անկեղծօրէն կրթասէր հայերու ոչ-պղա-
տօնական համակրանքին: Ձեռնարկ մը որ ապրելու համար
անհրաժեշտ կենսունակութիւնը պիտի չունենար, ու իրական
պէտքի մը գոհացում տալու վիճակուած պիտի չըլլար՝ ար-
դէն իսկ շատոնց անհետացած պիտի ըլլար:

Պէտք է որ ապրի այն, ու ոչ միայն ապրի՝ այլ մանա-
ւանդ ընդարձակուի, որով իրականապէս օգտակար պիտի ըլլայ
հայ կրթական գործին ու պիտի արդարացնէ և արգասաւորէ
իր վրայ թափուած զոհողութիւնները: Վարելով ներկայ
դրութեան մէջ շատ սահմանափակ շրջանի մը միայն պիտի
կրնայ օգտակար ըլլալ. փոքրամիտ անհասներ միայն պիտի
կրնան օգտուիլ շուրջուած ջանքերէն ու զոհողութիւններէն.
և որքան որ ցանցառ անհասներու օգտակար ըլլալն ալ ինք-
նին գոհունակութիւն կրնայ պատճառել, մեր նպատակը սակայն
այդտեղ կանգ չկրնար առնել, այդքանով բաւականութիւն չենք
կրնար զգալ: Եթէ մէկ կողմէն ցոյց տուինք որ ոչ մէկ դժուար-
ութեան առջև վհատիլ չենք գիտեր, միւս կողմէն իրաւունք
ունինք տեսնելու ձեռնարկը այնպիսի վիճակի մը մէջ, ուր
կարող ըլլայ համապատասխանելու մեր իտեալին, և այս ի սէր
միմիայն հայ մանկուոյն կրթութեան նուիրական գործին,

Տիար Պէրպէրեանը իր ժընէվի ձեռնարկին մէջ յուսա-
հատեցնողը ոչ միայն նիւթական դժուարութիւններն ու հի-

ւանդութիւնը եղան, այլ մեծակ չափով մ'ալ սա համոզումը
թէ չարժեք կեանքը զոհել միայն քանի մը ծնողներու օգտա-
կար ըլլալու համար, երբ ուրիշ տեղ կարելի է աւելի ընդար-
ձակօրէն օգտակար ըլլալը:

Ընդարձակութիւն անհրաժեշտ է ուրեմն: Աւ ընդարձակ-
ուելու համար ալ պէտք է որ Լօզանի հաստատութենէն օգ-
տուիլ կրցողներու թիւը մեծնայ, այսինքն պէտք է որ կրթարանը
ուղղուի ոչ միայն ունեւոր դասակարգին, այլ և միջակ կա-
րողութեան տէր, նոյնիսկ աղքատ դասակարգերուն: Անխտիր
ամէն դասակարգերու առջև պէտք է կարենան բացուիլ անոր
դռները. ասոր համար ալ թոշակները շատ ցած՝ ամէն քսակ-
ներու դիւրամատչելի պէտք է ըլլան, հակառակ որ տեղւոյն
կեանքը սուղ է ինքնին: Այսպիսով է որ Լօզանի հաստատու-
թիւնը ուղղուելով անհամեմատ աւելի բազմաթիւ ծնողներու,
որով կարելիութիւնը ունենալով բանաւոր ընտրութիւն ընելու
աւելի ընդարձակ սահմանի մը մէջ, իրականապէս օգտակար
պիտի ըլլայ, ու այսպիսով է որ կարելի պիտի ըլլայ շարու-
նակել մեր զոհողութիւնները, որոնք պիտի արդարանային ոչ
միայն նպատակին բարձրութեամբը այլ և արդիւնքին մեծու-
թեամբը:

Գիտե՛ք թէ մեր տարեթոշակը, որ նման օտար հաստա-
տութիւններու պահանջածին հետ բաղդատելով շատ չափաւոր
է, մատչելի է միայն որոշ դասակարգի մը ծնողներուն:

Անցեալ գարնան Եգիպտոս, Պուլկարիա և Ռումանիա
ըրած ճամբորդութեանս միջոցին շատ ծնողներ յայտնեցին
ինձ թէ իրենք ալ կ'փափաքին իրենց զաւակները ղրկել
Լօզանի կրթարանը, բայց չեն կրնար գոհացում տալ իրենց
փափաքին: Ինչպէս կ'ուզէք, կ'ըսէր անոնցմէ մէկը, որ ընտա-
նիքի հայր մը որ ամսական 200-300 Փրանք կ'շահի, իր
շահածին կէսը կամ աւելին իսկ կարողանայ յատկացնել իր
մէկ զաւակին կրթութեանը. բնականաբար կրցածովը գոհ պիտի
ըլլայ:

Թոշակին աւելի չափաւորումը կարելի պիտի ըլլայ երբ
մինչեւ հիմա ամբողջովին մեր վրայ ծանրացող տան վարձքի
բեռը մեր ուսերէն գոնէ մասամբ վերնայ: Այն ատեն՝ այն
գումարը որ օտար դրամատէրին կ'յանձնենք ամէն տարի, պիտի
կրնանք յատկացնել որոշ թուով արժանաւոր և ապագայ
խոստացող ընտրուած աշակերտներ ընդունելու կէս թոշակով

կամ նոյնիսկ մէկ երրորդ թոշակով, այն է՝ ամսական 50
Փրանքի անհաւատարի վճարովը: Եւ այս՝ սպասելով որ բոլո-
րովին ձրինք ևս ընդունելու կարելիութիւնը ունենանք:

* * *

Ահա մեր այս նպատակին իրագործմանը մէջ մեզ աջակ-
ցելու համար է որ հայ և մեծ մասամբ Եւրոպացի հայասէր
մեծայարգ և թանկագին բարեկամներ, մօտէն տեղեակ մեր
ջանքերուն և բաղձանքներուն, կազմած են միջազգային Մաս-
նաժողով մը, որը եռալեզու կ'ուղ մը դիմած է հայ և մի
քանի օտար կրթասէրներու:

Այդ նշանաւոր անձնաւորութիւններուն մեզի տալ բա-
րեհաճած յոյժ գնահատելի և պատուաբեր աջակցութիւնը
գրաւական մը կ'ընդունինք գործին կատարեալ յաջողութեանը
համար: Իսկ կ'ուին մէջ իրենց ըրած գնահատական փողերը
ու յայտնած «կատարեալ համարումը» և «ամենամբողջ
վստահութիւնը», որոնք մեզ համար անգնահատելի են, քանի
որ իրենց նման նշանաւոր, պատուաւոր և բարձր անձնաւոր-
ութիւններէ կուգան, ուղղուած կ'նկատենք ձեռնարկին բնու-
թեանը:

Քաղցր է մեզ այս առթիւ մեր ամենաջերմ շնորհակա-
լիքները և երախտագիտական զգացումներու անկեղծ հա-
ւաստիքը հրապարակաւ յայտնել Լօզանի հայ ձեռնարկին
աջակցելու համար կազմուած Միջազգային Հովանաւոր Մաս-
նաժողովի մեծայարգ ու պատուական անդամներուն: Չեռնարկը
որուն տուած են իրենց թանկագին և բարոյական աջակցու-
թիւնը՝ արդարեւ արժանի է իրենց նման կրթասէր և ազնիւ
անձնաւորութիւններու համակրանքին: Իրենք կատարելապէս
ըմբռնած են անգլիացի Մեծ Ծերունիին, Արատստի խօսքը.
«To serve Armenia is to serve the civilization».

Իբրեւ հայ ի սրտէ կ'յուսամ որ հայ կրթական ձեռ-
նարկի մը համար մեծ մասամբ Եւրոպացի հայասէրներէ կազ-
մուած այդ վերին աստիճանի վստահութիւն ներշնչող Մաս-
նաժողովին ըրած կ'ու լսելի պիտի ըլլայ մանաւանդ կրթասէր
հայրենակիցներէս:

Աւրախ եմ այստեղ յայտնելով որ այդ կ'ու առաջին
վայրկեանին իսկ լսելի եղաւ Եւրոպացի բարեսէր և կրթասէր
ամենապատուական անձնաւորութենէ մը, որը հեռուէն յատ-

կապէս լօզան գալով և մանրամասնօրէն տեղեկանալով մեր ճրագիրներուն և անոնց իրականացմանը համար մեր ընտրած միջոցներուն, իսկոյն 10,000 ֆրանք դրաւ մեր տրամադրութեանը տակ ապագայ շէնքի մը հողին համար: Այդ գումարը յանձնած ենք Մասնաժողովի մեծալորդ գանձապետին: Հայ կրթական գործի մը հանդէպ օտարի մը ցոյց տուած այս առատաձեռնութիւնը ոչ նուազ նոյնիսկ ցոյց տալու ազնիւ կերպը, խորին երախտագիտութեամբ կ'ընցնէ մեզ: Թող ազնիւ և ամենապատուական բարերարը, որ անձանթ մնալ կ'փափաքի, ընդունի հրապարակաւ մեր սրտագին շնորհակալիքը և երախտագիտութիւնը: Օրինակը որ ինքը կուտայ այնքան ազնուօրէն, վեհանձնօրէն, եւրոպական փութկոտութեամբ և առողջ հասկացողութեամբ, որ օգտակար գործի մը ծածանդակելու համար չսպասեր որ նախ գործը յաջողի, այլ կ'օժանդակէ որպէս զի գործը յաջողի, իր հետեւորդները պիտի ունենայ անշուշտ հայ բարեսէր և կրթասէր անձնաւորութիւններէ, որոնք, բնականաբար, օտարէ մ'աւելի պիտի կրնան ու պարտին զգալ հայ կրթական հաստատութեան մը օգտակարութիւնն ու պէտքը, և այն պարտականութիւնը որ աւելի իրենց վրայ կ'ծանրանայ: Չենք կասկածիր հայ հարուստներու գոնէ շատերուն անկեղծ կրթասիրութեանը վրայ. վստահութեան խնդիր մը կ'տեսնենք միայն, որը բոլորովին լուծուած կ'գտնենք շնորհիւ հաստատութեանս Միջազգային Մասնաժողովին:

Վերոյիշեալ գումարը կարելի ընելով հողին գնումը, մարմին կուտայ մեր ծրագիրներուն: Մեծ գոհունակութեամբ կ'յայտնենք մեր ընթերցողներուն թէ՛ արդէն իսկ հողը գնուելու վրայ է դաշտային հիանալի միջավայրի մը մէջ, քաղքէն քիչ մը հեռու ու թրամվայի շնորհիւ շատ մօտը միանգամայն:

* * *

Հետևեալ երեք բաժինները պիտի ունենայ հաստատութիւնը.

Առաջին բաժինը պիտի կազմեն 8 էն 15 տարեկան աշակերտներ, որոնք թէ՛ իրենց ուսումը և թէ՛ իրենց դաստիարակութիւնը ամբողջովին պիտի ստանան հաստատութեանս մէջ հայ և օտար դասատուներէ:

Ամենամեծ խնամք պիտի տարուի անոնց նկարագրին կազմութեանը, անխնայ մաքառելով հայ նկարագրի մեծ մա-

սամբ օտարամուտ թերութիւններուն դէմ, ու զարգացնելով անոր բաղմամբիւ լաւ կողմերը: Պիտի ջանանք արմատացնել մեր աշակերտներուն մէջ ճշմարտախօսութեան, արդարամիտութեան, պարկեշտութեան, անկեղծութեան. մարդկային արժանապատուութեան զգացումները և համբարախոսութեան, նախաձեռնութեան, զոհողութեան, կարգապահութեան, ճշդապահութեան, ևն. ոգիները. պիտի հետապնդինք պատրաստելու կուռ և կորովի կամքի տէր, յարատեւ ձիգի ընդունակ, միշտ բարին ու լաւը նախընտրող անհատականութիւններ:

Ազգի մը կենսունակութիւնը և բարձրութիւնը կ'չափուին անոր անհատներուն նկարագրին կորովովը և ազնուութեամբը քան անոնց մտային պաշարին քանակովը: Ահա սկզբունք մը որը միշտ աչքի առաջ պիտի ունենանք:

Անոնք որ գիտեն թէ միջավայրը դաստիարակութեան մեծագոյն ազդակներէն մէկն է, իսկոյն պիտի համոզուին թէ նկարագրի կազմութեան համար տրուած ջանքերը անհամեմատ աւելի արդիւնաւոր պիտի ըլլան զուիցերական միջավայրի մը մէջ քան Տաճկաստանի, Պարսկաստանի կամ Եգիպտոսի մէջ: Ընկերային պիտի ըլլար այս մասին երկարելը: Պէտք է որ դպրոցին շինածը դպրոցի դռնէն դուրս իսկոյն աւրուի:

Անոնց, որոնք պիտի աւարկեն թէ շատ շուտով պիտի զրկէինք տղան ընտանեկան յարկէն, պիտի պատասխանենք. առնելով տղան իր ընտանիքի ձոցէն ուրիշ ընտանիքի մը ծոցը պիտի դնենք, և ոչ թէ զօրանցի նմանող հաստատութեան մը մէջ:

Վրդարեւ լօզանի կրթարանին յատկանիշն է և պիտի մնայ միշտ իր ընտանեկան ըլլալը, շնորհիւ Տիկին Նալբանդեանի, որուն մշտակայ ներկայութիւնը և մայրական գիտակից և անձնուէր խնամքները վայելած են ու պիտի վայելեն մասնաւորապէս մեր փոքր աշակերտները, որոնց վրայ մանաւանդ արդիւնաւոր կերպով կարելի է աշխատիլ նկարագրի կազմութեան, բարքերու ազնուացման տեսակետներով: Մեծ բարեբաղդութիւն մ'է որ ընտանեկան կեանքի և կրթութեան փափուկ և կարեւոր գործը եւրոպական յարգուած, յայտնի ու կրթասէր ընտանիքի մը գեղարուեստասէր անգամուհիին յանձնուած է: Մեր աշակերտները հայ կրթութեան հետ պիտի ստանան եւրոպական առողջ և լուրջ կրթութիւն մը:

Ուսումնական մասին մէջ ֆրանսերէն, գերմաներէն և

անգլիերէն լեզուներուն հետ հայերէնի և ազգային ձիւղերուն, ինչպէս և աշակերտին ծննդավայրին պետական լեզուին մասնաւոր ինքամբ պիտի տանինք, ու միանգամայն մեր աշակերտները պիտի պատրաստենք տեղական միջնակարգ դպրոցներուն, այնպէս որ մեզ մօտ իր նախնական կրթութիւնը լրացնող աշակերտը իսկոյն իր տարիքին համապատասխան կարգին մէջ կարենայ մտնել ու առանց ժամանակ կորսնցնելու շարունակել իր երկրորդական կամ միջնակարգ կրթութիւնը:

Սնունդը ամենամեծ խնամքի և հոգածութեան առարկայ ըրած ենք ու պիտի ընենք միշտ: Բոլոր մեզ մօտ ապրողները առանց Բացառութեան իբրև մեր ընտանիքին պնդամները, Ժշտեղանակից են մեզ և դասատուներուն, նոյնիսկ մեր բոլոր հիւրերուն, և կ'ուտեն ամէն ինչ որ մենք կ'ուտենք:

Գիտականօրէն ու մօտէն կ'հետեւինք անդառուութեան յոյժ կարեւոր խնդրին: Մենդառութեան նպատակին և սնունդներու բաղադրութեանը գիտական ծանօթութիւնը ստոյգ առաջնորդ մ'է մեզ այս մասին: Ամէն ամսի վերջն ալ պիտի շարունակենք կշռել տալ մեր աշակերտները դեղարանի մը մէջ և զրկել անոնց ամսական կշիռները իրենց ծնողներուն, աւելցնելով նաեւ հաստատութեանս մասնաւոր բժշկին ամսական այցելութեան և քննութեան արդիւնքը: Կ'յուսանք որ ծնողները հետզհետէ պիտի վարժուին մեր իրենց զրկած այս երկու կարեւոր աղբիւրներուն վրայէն վստահօրէն հետեւելու իրենց զաւկին առողջական վիճակին, ինչպէս որ ամսական նօթերով վրայէն ալ պիտի կրնան հետեւիլ անոր բարոյական և մտաւորական յաղաճումութիւններուն:

Մեր մէթոտը պիտի ըլլայ «նոր դպրոց»-ի կամ գերմանական «լանտէրցիոնկսհայմ»-երու մէթոտը՝ զննական, խորհրդածական, փորձառական, անհատական: Ամէն անգամ որ նիւթը ներէ, դասախօսութիւնը փոխանակ դասարանի մը չօրս պատերուն մէջ տեղի ունենալու բնութեան ծոցին մէջ իսկ պիտի կատարուի: Մեր դաշտային դիրքը մեծապէս պիտի դիւրացնէ այս կէտը:

Մեծ տեղ պիտի տանք նաեւ ֆիզիքական կրթութեան: Մարմնամարզ, զանազան խաղեր և սրբորդներ, Ալպերու մէջ անվտանգ լեռնագնացութիւններ, տաք և պաղ լոգանքներ, Թիափարութիւն, ևն. ևն. այս մասին մեր միջոցները պիտի

ըլլան, որոնք Անգլիացի դաստիարակի մը մասնաւոր հսկողութեան տակ պիտի գտնուին:

Երկրորդ բաժինը պիտի կազմեն 15-19 տարեկան աշակերտներ, որոնք իրենց ընդհանուր կրթութիւնը տեղական երկրորդական վարժարաններուն մէջ, իսկ ազգայինը մեզ մօտ պիտի ստանան: Երբ աշակերտը արդէն ազգային հաստատուն նախակրթութիւն մ'է նկարագրի որոշ կազմութիւն ստացած է, այս խառն ձեւը շատ օգտակար կ'ըլլայ եւրոպական տարին հետ մօտէն շփում յառաջ բերելով:

Երրորդ բաժինը պիտի կազմեն ուսանողները:

Այս բաժինը գլխաւորապէս դասատու և տնօրէն պատրաստելու էական պէտքին գոհացում տալ պիտի ջանայ:

Հայը ըմբռնած է դպրոցին օգտակարութիւնը և բարիքները: Տգիտութեան դէմ տեսակ մը բնազդական խորշում ունի: Ուր որ ափ մը հայ գտնէք, հոն դպրոց մը, վարժոց մը կամ գոնէ ասոնց մօտեցող բան մը կ'գտնէք: Եւ հիանալի չէ՞ որ կեանքի և մահու արհաւիրքներէն անցած ատենն իսկ հայը միշտ կառչած կ'մնայ իր դպրոցին ինչպէս և իր եկեղեցիին: Հազիւ թէ փոթորիկը մի քիչ կ'հանդարտի, ու հայը իր առաջին մտածմունքներէն մին կ'ընէ իր դպրոցը: Առէ՛ք Կովկասը, մտէ՛ք ամենայնտին գիւղ մը, ուրկէ հազիւ հեռացած կամ հեռանալու վրայ են մահը, սովն ու աւերը, հոն ամենայն վստահութեամբ դպրոց մը պիտի գտնէք:

Հայը բնազանգօրէն ըմբռնած է նշանաւոր Փրանսացիին հետեւեալ խօսքը. «հացէն վերջ կրթութիւնը ժողովուրդի մը առաջին պէտքն է»:

Հայը սակայն չէ ըմբռնած դասատուներու պատրաստութեան անհրաժեշտութիւնը: Առանց դասատուի դպրոց չըլլար, հասկնալի է այս. առանց լաւ դասատուի ալ լաւ դպրոց չըլլար, այս ալ շատ պարզ է. ու լաւ դասատու ունենալու համար ալ պէտք է պատրաստել զայն: Եւ եթէ լաւ դպրոցը իրական բարիք մ'է, գէշը չարիք մ'է անպայման:

Ի՞նչպէս և ո՞ւր կ'պատրաստուին մեր հապարաւոր մանուկները կրթելու ամենափափուկ և նուիրական պաշտօնը ունեցող, ապագայ ազգը պատրաստող դասատուները:

Ամբողջ ազգին մէջ մէկ հատիկ հաստատութիւն չունինք ուր ապագայ դասատուն այլամեթօրէն իր սրբազան պաշտօնին պատրաստուի: Նախակրթարանէ մը ելնողը կրնայ տե-

սակ մը քննութիւն անցնելով կամ ոչ մէկ քանի ժամուան կամ օրուան մէջ դասատու կտրիւ: Ո՛չ մանկավարժութեան, ո՛չ մէթոտաբանութեան, ո՛չ ալ հոգեբանութեան վրայ դադար չունի. և որովհետեւ ասիան է, շատ անգամ փորձառու և աւելի սուղ դասատուներու տեղը կ'ընեն: Իրաւ է որ կան երկրորդական վարժարաններ, ուր անցողակի կերպով կամ ի մէջ այլոց հոգեբանութիւն, երբեմն ալ մանկավարժութիւն կ'դասախօսուին, բայց կարելի չէ ըսել թէ ատով վարժապետանոցներ ունին:

Ո՛չ, անհաւատալի, աներեւակայելի է որ ամբողջ ազգ մը մէկ հատիկ, գոնէ դեղի համար, մէկ հատիկ վարժապետանոց չունի: Վարժապետանոցներ ունին, բայց ամենէն էականը, վաղուան հայութիւնը կազմող մատաղ փրփուները կրթելու, պատրաստելու, դաստիարակելու ամենափափուկ, ամենադժուարին, ամենանուիրական պաշտօնին կոչուողները պատրաստելու համար հաստատութիւն մը չունին: Պէտք է որ անոնք տարիներու աւելի կամ նուազ երկարատեւ և ամէն պարագայի մէջ փասակար խորխորտումով և անձնական միջոցներով իրենց կրթութեան թերիները քիչ շատ լեցնելով իրենց կոչումին բարձրութեանը հասնին: Քիչեր կ'յաջողին կատարելապէս, ու տուժողը, չարաչար կերպով տուժողը կրթական գործը կ'ըլլայ:

Գիտենք զանգատիլ մեր դպրոցներու վիճակէն, ի հարկին նոյնիսկ ամենախիստ լեղուով կ'քննադատենք մեր կրթական հաստատութիւնները: Այս ամէնը լաւ և շատ ալ դիրքին, սակայն ի՞նչ կ'ընենք անոնց բարելաւմանը համար . . . շատ շատ ծրագիր ու կանոնագիր կ'փոխենք: Վարչութիւն, Ուսումն. խորհուրդ, Թաղականութիւն, հոգաբարձութիւն խղճերին հանդարտ կ'ղգան երբ այլ ևս նոր ծրագիր մը, նոր կանոնագիր մը խմբագրուած ու վաւերացուած է: Հոգ չէ թէ այդ նոր ընդունինք թէ ամենակատարեալ ծրագիրը գործադրողը պիտի ըլլայ մէկը որ, իբրեւ դասատու ոչ մէկ մասնաւոր, նպատակայարմար պատրաստութիւն չունի: Քանի՞ քանի՞ անգամներ ծրագիր ու կանոնագիր փոխուած են, ու արդիւնքը միշտ նոյնը մնացած է. ուրիշ կերպ ալ չէր կրնար ըլլալ: Դպրոցի մը մէջ էականը դասատուն է. պէտք է դասատուն պատրաստել, իր դերին բարձրութեան վրայ դնել: Լաւ դասատուն եթէ ծրագիր ալ չգտնէ, ինքը շինելու կարող է ու կ'ընէ: Մինչդեռ ամենալաւ ծրագիրը անկարող ու չպատրաստուած

դասատուի մը ձեռքը անհասկնալի և անգործադրելի կ'մնայ: Թուղթի վրայ չէ որ պէտք է փոփոխութիւններ ընենք, նոյնիսկ եթէ անոնք բարեփոխութիւններ ըլլան, այլ մոքերու և սրտերու մէջ, եթէ իսկապէս կ'ցանկանք բարեփոխուած տեսնել մեր դպրոցները: Ու ասոր համար ժամ առաջ պէտք է հաստատել, ինչ զոհողութիւններով ալ ըլլայ, գոնէ երկու վարժապետանոցներ հայութեան երկու խոշոր հատուածներուն համար:

Ահա թէ միմիայն նախակրթարաններու ուսուցիչ և ուսուցչուհի պատրաստելու համար որքան վարժապետանոցներ ունին ուրիշ ազգեր:

Ֆրանսան իր 8 հազար նախնական ուսուցիչներն և ուսուցչուհիները կ'պատրաստէ 87 առաջիններուն և 85 վերջիններուն յատկացեալ վարժապետանոցներու մէջ:

Գերմանիա 180 վարժապետանոց ունի ուսուցիչ պատրաստելու համար, և 40 ուսուցչուհիներու համար: Այս թիւերուն վրայ պէտք է աւելցնել մասնաւոր վարժապետանոցները և օրիորդաց այն վարժարանները որոնք մանկավարժական քաժին ունին, ընդամենը 94 հաստատութիւն: Համագումար 314:

Անգլիան ունի 45 վարժապետանոց, որոնք թէ և մասնաւոր են, բայց մեծ նպաստ կ'ստանան կառավարութենէն: Սկոթլանդ և Իռլանտա իրենց համար առանձին հաստատութիւններ ունին:

Զուիցերիոյ մէջ 30 պետական և 9 մասնաւոր վարժապետանոցներ նախակրթութեան համար դասատու և վարժուհի կ'պատրաստեն:

Միացեալ-Նահանգները 345 պետական և մասնաւոր վարժապետանոցներ ունին, 70 հազարի չափ ապագայ ուսուցիչ և ուսուցչուհի աշակերտ աշակերտուհիներով, առանց հաշուելու Teacher's Traing Classes, Teacher's Institutes, Summer Schools կոչուած հարկւրաւոր հաստատութիւնները:

Իրաւամբ կ'հիանանք Միացեալ-Նահանգներու և ուրիշ պետութեանց հսկայ յառաջդիմութիւններուն վրայ, տեսնել գիտնանք գոնէ անոնց թաքուն պատճառները:

Առնենք ճաբոնը. ասկէ քառասուն տարի առաջ ոչ մէկ վարժապետանոց չունէր այն, այսօր 70 ի չափ վարժապետանոցներու մէջ կ'պատրաստէ իր նախնական ուսուցիչներն ու ուսուցչուհիները:

Իտալիա ունի 150 վարժապետանոց, Աւստրիա-Հունգարիա

150, Պէշիքա՝ 50ի չափ, Շուէտ՝ 12, Նորվեգիա՝ 10, Ֆինլան-
տիա՝ 10, Ռումանիա՝ 9, ևն:

Ռուսիոյ մէջ 90ի չափ զանազան վարժապետանոցներ կան,
որոնք նախնական 9000 դասատուներուն մէկ քառորդը միայն
կրնան պատրաստել, մնացեալ երեք քառորդը ինքնուս դասա-
տուներ են:

2որս միլիոնի չափ կրթասէր հայ ժողովուրդը ունի . . .
0 վարժապետանոց: Տխուր թիւ արդարեւ:

2ափազանց պահանջ մը չէ ուրեմն երկու վարժապետա-
նոցը: Ըմբռնենք այլ ևս թէ նախնական դասատուն ազգի մը
կեանքին, բարգաւաճմանը և յառաջդիմութեանը, ինչպէս և
ինքնագիտակցութեանը մէջ էական դեր կ'կատարէ: Այս կեն-
սական հարցը բաղդին ու զիպուածին թողուլ կարելի չէ՝
այլ ևս: 2արաչար տուժած ենք մեր անհոգութեանը համար
և կ'տուժենք տակաւին եթէ այս վիճակը շարունակուի:

Սպասելով այդ ամենամահաբեր հաստատութիւններուն,
ահա՛ թէ ի՞նչպէս կ'յուսանք այս ամենակարեւոր պէտքին մեր
ովսանը գոհացում տալ:

Երբ չէնք կառուցուի ուսանողներու բաժինը իր տրա-
մադրութեան տակ պիտի ունենայ առ նուազն 10-15 տեղ,
իւրաքանչիւրը ամսական 50 Փր. վճարով: Այս բաժինն մէջ
ընտրանօք պիտի ընդունուին արդէն աւելի կամ նուազ երկար
տարիներու փորձառութիւնը ունեցող դասատուներ և ուսուց-
չութեան պատրաստուիլ ցանկացող երիտասարդներ, որոնք
համալսարանին և տեղական վարժապետանոցին մէջ մէկ քանի
տարուան մէջ իրենց մանկավարժական կրթութիւնը լրացնելով,
և ի հարկին մասնագիտութիւն մը ստանալով իրենց տեղերը
պիտի դառնան իբրեւ դասատու, մասնագէտ դասատու կամ
տնօրէն: Տասը տարուան մէջ 50էն 100 այսպէս պատրաստուած
դասատուներ պիտի կրնանք ունենալ, որոնք իրենց կարգին
մեծապէս օգտակար պիտի ըլլան իրենց պաշտօնակիցներուն
մանկավարժական պաշարը ընդարձակելու և դպրոցներու մա-
կարդակը բարձրացնելու համար: Եւ որպէս զի միայն արժա-
նաւորները օգտուին այդ տեղերէն, տեղական ձեռնհաս յանձ-
նաժողովներու պիտի յանձնենք ուսանողներու նախնական
ընտրութիւնը:

Դասատուներէն անոնք, որոնք արդէն հայ ծիւղերու մէջ
մասնագիտութիւն ունին, մեզ մօտ պիտի կրնան դասախօսել

իրենց ծիւղը, որով հաստատութիւնն ալ իրենց հիմունքները:

Ի հարկին, կրթարանը պիտի հրաւիրէ իրենց հարկաւոր
նագէտներ, որոնք պիտի կրնան, օրինակ վեց ամբիջան տարի
մը մնալով, դասախօսութիւններ ընել և միանգամայն օգտուիլ
համալսարանէն, քաշուած կեանքէ մը և տեղւոյն հիանալի
կլիմայէն, իրենց սիրած մէկ ծիւղը զարգացնելու, կամ երկարա-
շունչ աշխատութիւն մ'ընելու և կամ պարզապէս հանգստանալու
համար: Այդ ընդհանուր դասախօսութիւններէն պիտի կրնան
օգտուիլ ոչ միայն հաստատութեանս մէջ ապրողները, այլ և
դուրսի հայ ուսանողները մասնաւոր պայմաններու տակ:

Այս բաժինը ժամանակի ընթացքին մէջ հետզհետէ
զարգանալով պիտի կրնայ բարձրագոյն հաստատութեան մը
ծնունդ տալ:

Տրուած ըլլալով թոշակին արտասովոր դերամատչելիութե-
թիւնը, դասատուները իրենք իսկ պիտի կրնան ճարել զայն
մէկ քանի տարուան համար. հակառակ պարագային անկարելի
պիտի չ'ըլլար բարերարներ գտնելը, որոնք շատ սուղ պայ-
մաններով ուսանողներ կ'պահեն Եւրոպայի մէջ:

Նաեւ որեւէ դպրոց պիտի կրնայ իր ծախքով իսկ մէկ
քանի տեղացի ուսուցիչներ պատրաստել իր համար, որով
պիտի ազատի գրէթէ ամէն տարի շատ անգամ տեղւոյն բոլոր-
ովին անձանթ դասատուներէ նոր ուսուցչական խումբ կազմելու
հարկէն և դրութեանէ, որ աւելորդ է իսկ ըսելը կրթական գոր-
ծին մեծապէս վնասակար է: Արդարեւ ի՞նչ արդիւնք կարելի է
սպասել դպրոցէ մը որուն դասատուները գրէթէ ամէն տարի
կ'փոխուին, նոյնիսկ եթէ անոնք աշխարհի լաւագոյններն ըլլան:

Այս երեք բաժինները իրարմէ կարելին չափ անկախ
պիտի ըլլան, այնպէս որ զարգացման և տարիքներու տարբե-
րութեան հետ ընականաբար տարբերող կանոնները կարելի
պիտի ըլլայ ներդաշնակօրէն գործադրել, առանց որ մէկ բա-
ժինը խանգարէ միւսը:

Արթական այս գործունէութեանէն զատ, հաստատութիւնս
պիտի շարունակէ իր օրկանին, «Գիտութիւն» պատկերազարդ
թերթին հրատարակումը, որով գիտական առողջ սկզբունքներ
և օգտակար գիտելիքներ ու ծանօթութիւններ պիտի սփռէ:
Եւ եթէ իր միջոցները ներքին, գիտական ժողովրդական և շատ
աժանագին հրատարակութիւններ պիտի ընէ, գիտական դա-
սագրքեր պիտի պատրաստէ, և այլն:

1004
15602

*
*
*

Ահա՛ ինչ որ կ'ուզենք ընել: Ահա՛ այն գործունեութիւնը որ պիտի արդարացնէր և բեղմնաւորէր զօճողութիւնները ու անոնց շարունակութիւնը կարելի պիտի ընէր:

Ու այդ գործունեութեան պայմանը ուրիշ բան չէ՝ եթէ ոչ տան վարձքին մեր ուսերէն բարձումը:

Եւ որպէս զի այդ վարձքը համեմատաբար փոքր ըլլայ, պէտք է որ հաստատութիւնը իր մասնաւոր շէնքը ունենայ, որուն հողին համար հարկաւոր դրամը պատրաստ է արդէն: Յատկապէս կառուցուած շէնքը ոչ միայն նիւթական տեսակէտով նպաստաւոր պիտի ըլլայ, քանի ընդարձակ պարտէզով տուն մը Լօզանի մէջ շատ սուղի պիտի վարձուէր, այլ և ամէն յարմարութիւն մատակարարելով կրթական ներդաշնակ գործունեութիւնը կարելի պիտի ընէ:

Շէնքը, որուն յատկապէս պատրաստ է մեր իրագործելը ցանկացած ծրագիրներուն և մանկավարժութեան ու առողջապահութեան ներկայ պահանջներուն համեմատ, հարեւանցի ակնարկով մը հետեւեալ կազմութիւնը պիտի ունենայ.

Գետնայարկը պիտի գտնուին, աջ թեւին մէջ, երկու ընդարձակ սրահներ մարմնամարզի և ձեռական աշխատութեան համար (խաւաքարտի, կաւի, փայտի և երկաթի վրայ աշխատութիւններ տեղացի դասատուներու և վարպետներու առաջնորդութեան տակ): Առաջինը պիտի ծառայէ նաեւ աշակերտական թատերական ներկայացումներու: Կեդրոնական մասին և ձախ թեւին մէջ՝ պիտի գտնուին լուսանկարչութեան, քիմիական աշխատանոցի, տպարանի, տաք և պաղ ջրով լուսանկարչութեան յատկացուած սրահներ, ինչպէս և առանձին բաժնի մը մէջ ընտանեկան մասին վերաբերեալ կտորներ — խոհանոց լուացարան, կեդրոնական ջեռուցարան, ապանեխտարան, ևն. ևն:

Առաջին յարկը պիտի պարունակէ՝ կեդրոնական մասին մէջ՝ հաստատութեան ընդհանուր դահլիճը, սնորէնին և դասատուներուն գրասենեակները, գրադարան-ընթերցարանը, որմէ՝ պիտի կրնան օգտուիլ նաեւ դուրսի հայերը առանց գործ ունենալու աշակերտներու հետ, ճաշասրահը, որը բարեկրթութեան և պարի դասերու, ինչպէս և երեկոյթներու և

ներկայացումներու ալ պիտի ծառայէ: Աւերորդ պիտի ըլլար կրկնել թէ մեր կրթութիւնը ընտանեկան և աշխարհական պիտի ըլլայ միշտ. իրական կեանքին պիտի պատրաստենք մեր աշակերտները: Աջ թեւին վրայ պիտի գտնուին, առանձին բաժանումի մը մէջ, դասարանները և աշակերտներու մասնաւոր դահլիճը, իսկ ձախ թեւին վրայ՝ ճաշասրահին շարունակութիւնը և ընտանեկան բաժինը:

Երկրորդ յարկը, կէսէն պատով մը երկու մասի բաժնուած, առաջին և երկրորդ բաժիններու պատկանող աշակերտներուն նըստենեակները պիտի պարունակէ, մէկ՝ ընդհանրապէս երեք և երեքմէ ալ չորս անկողնոց ընդարձակ սենեակներ: Փոքրերու բաժնին մէջ պիտի գտնուի հիւանդանոցը գիշերապահի և ի հարկին, հիւանդապահի հաղորդակցող սենեակով միասին, ինչպէս և տաք ջրով լողարան մը: Իւրաքանչիւր բաժնի մէջ մէկ կամ երկու հսկող դասատու պիտի գտնուի:

Երրորդ յարկի կեդրոնական մասը հարթ տանիք մը, ձեմելիք մը պիտի կազմէ, որուն շուրջը շարուած պիտի ըլլան ուսանողներու մէկ անկողնոց սենեակները, իրենց առանձին դահլիճովը:

Շէնքին առջեւ ընդարձակօրէն պիտի տարածուի պարտէզը, ուր թէնիս պիտի գտնուի, եթէ միջոցները ներին, և բանջարանոց ու ծաղկանոց մեր աշակերտներէն մշակուած:

Իսկ տեսարանը, պարտէզէն սկսեալ մինչև վերի յարկը, աննման կերպով գեղեցիկ պիտի ըլլայ, ընդգրկելով հիւանալի Ալպերն ու Թիւռան և Լէմանի լիճը իր ամբողջ ընդարձակութեանը մէջ:

Շէնքը իր ամբողջութեամբը շինուելով պիտի արժէ 150 հազար ֆրանք, իսկ առանց ձախ թեւին և երրորդ յարկին, այն է՝ 35 էն 40 աշակերտի և ուսանողի համար, պիտի արժէ 80-85 հազար ֆրանք: Հարիւրին 5 էն, — նորոգութիւններն ու պետական տուրքերն ալ հաշուելով — այդ գումարին տոկոսը, այսինքն կրթարանին տարեկան վարձքը պիտի ըլլայ 4000 էն 4250 ֆրանք: Միւլենոյն տունը միւլենոյն պարտէզով Լօզանի մէջ վարձելու համար պէտք է առ նուազն 7000 ֆր. վճարել, հակառակ որ որոշ նպատակի մը համար կառուցուած շէնքին

մանկավարժական և առողջապահական բոլոր առաւելութիւնները պիտի չունենար:

Հէնքը պարզ, հաստատուն և հայ անուան ու կրթական գործին արժանի պիտի ըլլայ:

Ու այդ շէնքը իրականութիւն մ'ընելու համար հաստատութեան հովանաւոր Միջազգային Մասնաժողովը իր կողմէն արդէն դիմումներ ու առաջարկներ ըրած է. յոսանք որ արձագանք գտնեն անոնք ու շէնքը օր առաջ պատրաստ ըլլայ:

Միջազգային Մասնաժողովը երեք միջոց կ'առաջարկէ.

1 — Նուիրատուութիւն,

2 — Առանց տոկոսի փոխատուութիւն,

3 — Չափաւոր տոկոսով փոխատուութիւն:

Ամէն կրթասէր և մեր ծրագիրներուն համակրող անհատ կրնայ իր կարողութեան և համակրութեան չափին համեմատ այդ երեք միջոցներէն մէկը կամ աւելին ընտրել:

Եւ որովհետեւ կարեւորը, էականը այն չէ որ հաստատութիւնը շէնքի մը տէրն ըլլայ, այլ այն որ գոնէ մասամբ ազատի տան վարձքէն, որպէս զի կարողանանք ամենացած թոշակով աշակերտներ ընդունիլ, առ այժմ փոխատուութիւնները ինքնին մեծապէս պիտի բաւեն: Փոխատուն իր փոխ տուած գումարին տոկոսը կամ ասկէ մաս մը տրամադրած պիտի ըլլայ հայ կրթական գործին, ըստ այնմ որ առանց տոկոսի ըլլած է փոխատուութիւնը կամ չափաւոր, այն է՝ 4 0/0 էն վար տոկոսով: Ինչպէս Մասնաժողովը իր կողմէն մէջ կ'ըսէ, փոխատուները ապահովագրեալ շէնքն իսկ պիտի ունենան իւրեւ երաշխաւորութիւն:

Եւ որպէս զի ազգային կրթութեան նուիրուած այս ձեռնարկին ընդարձակմանը օժանդակել կրցողներու թիւն ալ մեծնայ, փափաք որ Լօզանի հաստատութենէն օգտուիլ կրցողներու թիւին մեծնալու բաղձանքին հետ զուգընթաց պիտի ըլլայ, հետեւեալ առաջարկը պիտի ընեմ, որը մատչելի է անհամեմատ աւելի մեծ թուով բարեսէր և կրթասէր անձերու:

Որպէս զի յառաջիկայ զարման 35-40 հոգիի համար ԵՃԲԻՆ օրհնութեան սկսիլը կարելի ըլլայ, բաւական է որ գտնուին մինչեւ ներկայ տարւոյ դեկտեմբերի վերջը, առ նուազն 10

կրթասէր անձեր կամ խումբեր կամ պատշտական քէ անպատշտ մարմիններ, որոնք տարեկան 250 Ժամնի կամ 100 Բուրիի եւ կամ 10 անգլ. ոսկիի փոքրիկ գումարով մեզ օժանդակելու յանձնառու ըլլան առ նուազն 5, առ առաւելն 10 տարուան համար: Մնացածը մենք յանձն առնելու պատրաստ ենք *):

Եթէ փորձը գոհ ձգէ զիրենք, կարող են շարունակել իրենց օժանդակութիւնը, ապա թէ ոչ կ'զգարին. ամէն պարագայի մէջ մեծ բան մը կորսնցուցած չեն ըլլար:

Եւ եթէ նուազագոյն թիւը 20 ըլլայ, այն ատեն շէնքը ամբողջութեամբ և 65-70 աշակերտի համար պատրաստ կ'ըլլայ:

Վերեւ ներկայացուած ծրագրին վերջի մասը, այն է՝ դասատուներ պատրաստելու մասը միայն ինքնին պիտի արդարացնէր այդ տեսակ փորձ մը:

Ահա՛ շատ փոքր զոհողութիւն մը որ մեծագոյն արդիւնքներ տալու ընդունակ է:

Պէտք է կրկնենք թէ մեր փափաքը չէ երբեք ազատիլ զօհողութեան բեռէն. սիրով միշտ մեծագոյն և ծանրագոյն մասը պիտի տանինք, պայմանաւ որ փոքր մաս մ'ալ ուրիշներ, այս տեսակ ձեռնարկի մը օգտակարութիւնը ըմբռնող անհատներ, մեր բարեկամները և մեր ձեռնարկին համակրողները իրենք ստանձնեն, ի սէր և յօգուտ հայ մանկուոյն կրթական սրբազան գործին:

Եւ եթէ մէկը, հակառակ իր բարեկամացողութեան, ծանր գտնէ միայնակ վճարել այդ տարեկան գումարը կամ բաժինը, թող իր շրջանակին մէջ մէկ քանի համախոհներ գտնելով խումբ մը կազմէ:

Իսկ կարող անձնաւորութիւններն ալ ազատ են, ի հարկէ, մէկէ աւելի բաժիններ ստանձնելու:

Իւրաքանչիւր տարեկան 250 Փր. օժանդակութեան համար ամսական 50 Փրանքնոց տեղ մը պիտի բանանք, նուիրա-

*) Հանութեանը կ'ծանուցանեմ քէ այս տղերքուս զպաշտութեանը միջոցին, երկու կրթասէր եւ բարեսէր Հայեր, իմանալով մեր առաջարկը, մէջ մեկ բաժին ստանձնած են: Խորին շնորհակալիքներ:

տուին անունովը, եթէ այս պարագան նուիրատուն փափաքի՝
 Նուիրատուները կրնան իրենց տարեկան օժանդակութեան
 գումարը տարուէ տարի, կամ ամբողջը միասին ղրկել Մասնա-
 ժողովի գանձապետին հետեւեալ հասցէով. — Monsieur Ch.
 Knudtzon, Directeur de la Banque nationale de Danemark,
 Copenhague, և կամ ստորագրեալիս, որ իր տեղը կ'հասցնէ.
 այս պարագային ալ Նուիրատուն Մասնաժողովի գանձապետէն
 կ'ստանայ ընկալագիրը:

Օժանդակողներու անունները կամ ծածկանունները ինչ-
 պէս և իրենց օժանդակութեան քանակը պիտի արձանագրուին
 շէնքին ներսը, յատկապէս պատրաստուած զարդաշրջանակի մը
 մէջ վերեւ յիշուած օտար բարերարին ծածկանունէն վերջ:

Այն կրթասէր բարերարը որ մէկ անգամէն 25 հազար
 ֆրանքի գումար մը պիտի նուիրէ կրթարանին, պատուակալ
 հիմնադիր տիտղոսը պիտի ստանայ ու այդպէս պիտի արձանա-
 գրուի ուրիշ զարդաշրջանակի մը մէջ և խորհրդակցական ձայն
 պիտի ունենայ կրթարանին վարչական մասին մէջ: Բաց աստի
 կրթարանը նուիրատուին անունովը ձրիավարժ աշակերտ մը
 պիտի պահէ միշտ:

Աջակցութեան համար որեւէ նոր առաջարկ հաճութեամբ
 նկատողութեան պիտի առնուի:

Եւ երբ կ'ըլլէ հետզհետէ տարածուի և արդիւնաւորի, այն
 ատեն Մասնաժողովին հետ համաձայն նախ շէնքը կ'ամբողջա-
 ցնենք եթէ մասամբ շինուած է, յետոյ 50-նոց տեղերը կը
 շատցնենք և եթէ կարելի լինի, որբերու յատկացուած մի
 քանի ձրի տեղեր ալ կ'ընենք:

* * *

Ահա՛ այն առաջարկը որուն գտած ընդունելութենէն
 կախում ունի Լօզանի ձեռնարկին փութով ընդարձակումը:
 Ձեռք կարող վայրկեան մ'իսկ մտածել թէ մեր բարեկամնե-
 րուն և կրթական գործին համակրողներուն, ամբողջ Հայու-
 թեան մէջ պիտի չգտնուին գոնէ 10 հոգի կամ խումբ,
 կամ մարմին այդ տեսակ առաջարկ մը սիրով ընդունելու
 արամագիր և կարող:

Ահա ինչո՞ւ յաջողութեան վրայ վստահ աչքով կ'նայինք:

Օգտակար ձեռնարկի մը անյաջողութենէն և խափանումէն
 վերջ սովորաբար կ'ցաւինք, նոյնիսկ անկեղծօրէն. ուրիշ կող-
 մանէ ալ երբ ձեռնարկ մը արդէն իսկ բոլորովին յաջողած
 է, հետեւաբար այլ ևս օժանդակութեան պէտք չունի, անոր
 օժանդակելու կ'փութանք: Բուն ժամանակը ընտրելուն մէջն է
 իմաստութիւնը, այդ իսկ է իրականապէս օգտակար ըլլալու
 պայմանը:

Երբ շէնքը պատրաստ ըլլայ ու աւելի լայն հիմերու վրայ
 կանոնաւոր կերպով գործի սկսինք, այն ատեն կ'յուսանք հա-
 ճոյքն ունենալ հաղորդելու հայ կրթութեան անկեղծ բարե-
 կամներուն մի ուրիշ յոյժ նպաստաւոր լուր, իբրև ապացոյց
 օտար Բարեբաշի համակրութիւններու դէպի Լօզանի հայ
 կրթական ձեռնարկը:

Եւ երբ հաստատութիւնը, որ ունէ անհատի անունը պիտի
 չկրէ երբեք, և ոչ իսկ իր հիմնադրինը ինչպէս որ սովորութիւն
 է, այլ միշտ ՀԱՅ անունով պիտի կոչուի, զարգանայ ու զո-
 հողութեան կարօտ ըլլալէ դադրի այլ ևս, այս տողերը գրո-
 ղին մեծագոյն երջանկութիւնը պիտի ըլլայ նպատակայար-
 մար պայմաններով յանձնել զայն իր սիրելի Ազգին, որուն
 բարօրութեանը համար ինքն ալ իր տկար ոյժերով բոլորանուէր
 աշխատիլ ուխտած է իր մանուկ հասակէն:

Հիմնադիր-Տնօրէն Լօզանի հայ կրթարանին

ԼՕԶԱՆ, 10 սեպտեմբեր 1907

Արարտ Լեւ

Մ. ՆԱԼԲԱՆԴԵԱՆ
 վկայեալ քիմիագէտ
 Տօքթ. Գիտութեանց
 Նախնի Պրիւս-բօսոն
 Ժընեւի Համալսարանին

Թիֆլիս

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0231743

51. 378